

Mõnda Eesti keelepoliitikast: vähemus- ja regionaalkeeltest

Ettekanne 2. oktoobril 2008 ERVLi korraldatud Peipsi-veere vanausuliste konverentsil Tartu Ülikoolis

Tõnu Tender

Austatud kuulajaskond! Tänan võimaluse eest konverentsil esineda. Ettekande alguses püüan mõne sõnaga avada teema, millest juttu teen.

1. Käesoleval, 2008. aastal tähistab Eesti Vabariik oma 90. sünnipäeva. See annab põhjuse meie riigi ajalukku vaatamiseks.
2. Konverentsi teema viitab vähemusrahvustele ~ rahvusvähemustele ning vähemus- ja regionaalkeeltele. Teen neistki juttu.
3. Eestis on levinud Noor-Eesti I albumis püstitatud idee eestlaste eurooplaseks saamise kohta: *olgem eestlased, aga saagem ka eurooplasteks!* (Noor-Eesti toimetus 1905: 17). Püüan peatuda ka Euroopa mõõtmel (dimensioonil): Euroopa oluliste instituutsioonide-organisatsioonide liikmeks saamine on eeldanud teatud põhimõtete, väärtuste aktsepteerimist. Eeldab seda tulevikuski. Selle alateema puhul soovin tutvustada üsna hiljuti Euroopa Nõukogule (EN) esitatud Eesti keelehariduspoliitika ülevaadet (2008).
4. Kõnelen ka keeleseadustest. Miks? Eesti õigusteaduse üks looja, jurist, riigitegelane, professor Jüri Uluots on väljendanud mõtet, et riikide ajalugu tõendab, kuidas õigus ja seadused – eriti põhiseadus – pikendavad riigi ja rahva eluiga. Üksik inimene on nõrk ja jõuetu, kuid organiseeritult, seaduste abil, võib rahvas palju saavutada (Uluots 1938/2004: 377). Oluline on seaduse rakendamisel nõnda talitada, et see ei oleks ainult vormiliselt maksev, vaid inimeste arusaamistesse, tõekspidamistesse ja mõtlemisse tungiks (Uluots 1938/2004: 377).

Eestlaste algatusel rajatud riigi eesmärki väljendab Eesti Vabariigi põhiseadus (1992), mille preambulas kinnitatakse, et Eesti riik peab „tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade”. Juba Eesti esimene põhiseadus (1920) seadustas riigikeelena eesti keele, Eesti kehtiva põhiseaduse (1992) § 6 sätestab eesti keele (kui ainsa) riigikeele staatuse riigis. Eesti keele ja teiste keelte kasutamist Eesti territooriumil on reguleerinud ja reguleerib keeleseadus (1934, 1989, 1995). Eesti Vabariigi 90.

sünnipäeva puhul on põhjust võrrelda 1934. ja 1995. a keeleseadust.¹ Vaatlen põgusalt seda, mis on neis seadustes – vähemuskeeli puudutaval teemal – sarnast ning erinevat. Aastakümnete jooksul on märgatavalt muutunud Eesti sise- ja välispoliitiline olukord. Toonastes ja paregustes seaduslikku regulatsiooni vajavates keelekõsimumustes on olnud nii sarnasusi kui ka erinevusi.

Eesti Vabariigi riigikeel on eesti keel

Nii 1934. kui ka 1995. a keeleseadus sätestavad Eesti (ainsaks) riigikeeleks eesti keele. Eriti tähelepanuväärne on see esimesel iseseisvusperioodil, kuna eesti keelele tuli alles anda uusi funktsionaalseid kasutusalasid ning tõsta see vähemuskeelest riigikeeleks (Rannut 1999: 102). 1930. aastate jooksul arendati eesti keel välja pea kõikides valdkondades, sh kõrghariduses ja teaduses. 1920. ja 1930. aastatel töötas ligi 100 terminoloogiakomisjoni, kus loodi paljude elualade eestikeelne oskussõnavara (Keelehariduspoliitika ülevaade, Eesti raport 2008).

Kahe keeleseaduse (1934, 1995) kõige olulisem ühisosa on seega eesti keele sätestamine Eesti ainsa riigikeelena. Kuigi mõlemad keeleseadused reguleerivad võõrkeelte ning vähemusrahvuste keelte kasutamise tingimused ja ulatuse riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes ning vähemusrahvuste keelte kasutamise vähemusrahvuse kultuuriomavalitsustes, teevad nad seda mõneti erinevalt. Regulatsioonide erinevuste põhjuseks on eelkõige erinev keelepoliitiline olukord, seda nii Eestis kui ka laiemalt kogu Euroopas. Esmalt vajab meenutamist lähiajalugu.

Eesti elanikest esimese iseseisvuse ajal ja praegu

1934. aasta rahvaloenduse järgi elas Eestis, selle 1945. aastani kehtinud piirides,² 1 126 413 inimest, neist 992 520 eestlast ehk 88,1% elanikkonnast ning 133 893 teiste rahvaste esindajat, s.o 11,9% elanikkonnast. Kokku elas Eestis 51 rahvuse esindajaid, kuid tuhande piiri ületasid peale eestlaste veel seitse rahvusrühma: venelased (92656), baltisakslased (16346), rootslased (7641), lätlased (5435), juudid (4434), poolakad (1608) ja soomlased (1088). Eestis kehtis rahvuste võrdõiguslikkuse printsiip.

Teine maailmasõda tekitas Eestile suuri kaotusi. Molotov-Ribbentropi pakt (23. august 1939) jagas Ida-Euroopa mõjupiirkondadeks ning jättis Eesti Vabariigi Nõukogude Liidu meelevalda. Pärast pakti sõlmimist kutsus Hitler Balti riikides elanud baltisakslased Saksamaale. Algas baltisakslaste organiseeritud lahkumine Eestist.

¹ 1995. a keeleseaduse puhul vaatlen selle viimast, kehtivat redaktsiooni (2007).

² Pärast Teist maailmasõda vähendati Eesti territooriumi Venemaa kasuks u 2000 km².

Pärast Eesti okupeerimist ja annekteerimist NSV Liidu koosseisu (1940) tabasid repressioonid kõiki rahvusrühmi. Järgnes Saksa okupatsioon (1941–1944), mil hukkusid Eesti juudid ning mustlased, Eestist lahkusid rannarootslased. 1944. aastal põgenes suur osa eestlastest uue läheneva Nõukogude okupatsiooni eest läände (Valge raamat (2005), Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Rahvusvahelise Komisjoni raportid (2005) ja Estonia 1940–1945 (2006)). Osaliselt säilis Peipsi-veere vanasuliste venelaste kogukond (Eesti rahvaste raamat 1999).

1940. aastal elas Eestis u 1 054 000, 1941. a detsembris u 949 000 ning 1945. aasta algul u 854 000 inimest. Eesti kaotas Teises maailmasõjas nii oma iseseisvuse kui ka u 200 000 inimest, s.o viiendiku elanikkonnast. Hävitati Eestis latusalt toimunud kultuuriautonoomia.

Pärast sõja lõppu alustas Nõukogude Liit Eesti massilist koloniseerimist. Kirde-Eestisse hakati rajama suurtööstust, kuhu vajati rohkesti töölisi. Ajaperioodil 1944–1990 ei olnud Eestil endal võimalik migratsioonipoliitikat teostada. Eesti rahvastiku koosseisu suur muutus on seotud vene keelt rääkivate inimeste massilise organiseeritud sisserännuga NSV Liidu teistest piirkondadest, peamiselt Venemaalt, aga ka Ukrainast, Valgevenest, Kesk-Aasiast, Taga-Kaukaasiast. Neil aastail rändas sissevälja kokku 1,4 miljonit väljaspool Eestit sündinud inimest.

2000. aasta rahvaloenduse andmetel elas Eestis 142 rahvusest inimesi, kokku 1 370 052 inimest: 930 219 eestlast ehk 67,9% elanikkonnast, 351 178 venelast³ (25,6% elanikkonnast). Peale nimetatute olid suurimad rahvusrühmad ukrainlased – 29 012 (2,1%); valgevenelased – 17 241 (1,3%), soomlased – 11 837 (0,9%) jne. Emakeelena räägitavaid keeli oli vähem kui rahvusrühmi – 109: paljude rahvusrühmade esindajad ei oska enam oma rahvuskeelt. Rahvusrühmades aset leidnud keelevahetusest kõneleb rahvusrühma keele oskajate ning rahvusrühma liikmete arvu lahknevus. Esimese keelena (emakeelena) kasutati Eestis kõneldavaid keeli järgmiselt: eesti keel – 921 817 isikut (67,3%), vene keel – 406 755 isikut (29,7%), ukraina keel – 12299 isikut (0,9%), valgevene keel – 5 197 isikut (0,4%), soome keel – 4 932 isikut

³ Venelaste rahvusrühm koosneb kahest demograafilise ja sotsiaalse käitumise poolest erinevast rühmast: ajaloolisest vene vähemusest, keda on hinnanguliselt 37 500, ja Teise maailmasõja järel siia asunud venelastest, keda 2000. a rahvaloenduse andmeil on üle 300 000 (Katus, Puur, Sakkeus 2000: 54).

(0,3%) jne. Võrreldes neid andmeid rahvastikuandmetega selgub, et kõigis rahvusrühmades, k.a eestlased, on rahvuskeelt emakeelena/ esimese keelena kõnelejate arv rahvusrühma liikmete koguarvust väiksem. Ainuke erand on vene keel, mille kõnelejate arv ja osakaal on suurem kui venelaste arv ja osakaal. 97% Eesti elanikest räägib emakeelena/ esimese keelena kas eesti või vene keelt. Ülejäänud 107 keele rääkijaid on kokku u 3% elanikkonnast. Valdav osa oma rahvuskeelt mitte kõnelevaid inimesi oli oma emakeeleoskuse minetanud juba enne Eestisse jõudmist ja siirdunud vene keelele. Erandiks on rootslased ja soomlased, kelle esindajatest oluline osa räägib esimese keelena eesti keelt. Kuna teiste rahvuste (peale eestlaste ja venelaste) hulgas on rahvuskeelt emakeelena kõnelevate inimeste osakaal väga väike, siis ei ole rahvuskeelte paljusus ühiskonnaelus eriti märgatav (Keelehariduspoliitika ülevaade, Eesti raport 2008).

Välispoliitika mõjusid 1995. a keeleseadusele

Eesti keelepoliitikat, sh keeleseaduse (1995) muutmisi,⁴ on mh mõjutanud taasiseseisvunud Eesti riigi välispoliitika prioriteetidid: Eesti soov saada NATO ning Euroopa Liidu (EL) liikmeks.⁵ Nii näiteks muudeti riigikogus keeleseadust 14. juunil 2000 ning 21. novembril 2001. Esimesena nimetatud keeleseaduse muutmise tingis kahtlus, nagu võiksid keelenõuded takistada kaupade vaba liikumist. Uus eelnõu valmis välisministeeriumi ja rahvastikuministri büroo koostöös, mitte haridusministeeriumis, mis vastutab keelevaldkonna eest. Keeleseadusesse lisati uus säte, et äriühingute, mitte-

⁴ 1995. a keeleseadust on praeguseks muudetud vähemalt 17 korda (16 korda seadusega ja 1 kord Riigikohtu otsusega). See viitab Eesti ühiskonnas aset leidnud kiiretele muutustele, mis peegelduvad ka keeleseaduses. Viimati muudeti keeleseadust 8. veebruaril 2007, mil Eesti Vabariigi Riigikogu võttis vastu keeleseaduse muutmise seaduse (eelnõu 1077 SE ja 902 SE). Seadus sätestab Keeleinspektsiooni pädevuse, muudab keeleoskuse nõuete kehtestamise korda, täpsustab eesti keele oskuse hindamise korda, näeb ette tasemeeksaameid korraldava asutuse õigused tööalase eesti keele oskuse kategooriatunnistuse või eesti keele oskuse tunnistuse kehtetuks tunnistamisel ja menetlemisel, täpsustab vähemusrahvuste keele kasutamist omavalitsusüksustes ja täiendab keeleseaduse §2, mille kohaselt riik soodustab lisaks eesti keelele ka viipekeele ja viibeldud eesti keele kasutamist ja arengut. Muuhulgas lubab seadus avaliku teabe „siltide, viitade, kuulutuste, teadaannete, reklaami jms” eestikeelse teksti kõrvale lisada eesti keele piirkondliku erikuju või tõlke võõrkeelde tingimusel, et eestikeelne tekst peab olema esikohal ning ei tohi olla halvemini vaadeldav.

⁵ Eesti on 17. septembrist 1991 ÜRO liige, 14. maist 1993 – Euroopa Nõukogu liige, 27. märtsist 2004

tulundusühingute ja sihtasutuste ning nende töötajate ja füüsilisest isikust ettevõtjate eesti keele kasutamist reguleeritakse juhul, kui see on õigustatud avalikes huvides, milleks käesoleva seaduse mõttes on ühiskondlik turvalisus, avalik kord, avalik haldus, rahvatervis, tervisekaitse, tarbijakaitse ja tööohutus. Eesti keele oskuse ja kasutamise nõude kehtestamine peab olema põhjendatud ning proportsionaalne taotletava eesmärgiga ega tohi moonutada piiratavate õiguste olemust (Tomusk 2000, Tomusk 2001). Teisel juhul (2001) kaotati saadikute riigikeele oskuse nõue, põhjenduseks esitati OSCE missiooni tegevuse lõpetamine Eestis, mis olevat peamine takistus Eesti liitumisel ELi ja NATOga (Tomusk 2002: 107). Seda hoolimata asjaolust, et keelepoliitika on valdkond, mis kuulub ELi liikmesriikide pädevusse, st selles kuulub otsustusõigus liikmesriikidele, mitte ELi ühtsete poliitikate hulka (Tender 2008 a).

Erinevusi 1934. ja 1995. a keeleseaduses⁶

Erinev keelepoliitiline olukord kajastub vaadeldavate keeleseaduste rõhuasetustes. Kuna esimesel iseseisvusperioodil eesti keelele ja rahvale otsest seesmist ohtu ei tajutud, siis keskendus suur osa toonasest keeleseadusest vähemuskeelte kasutamise reguleerimisele. Seevastu 1995. a keeleseaduses on lisaks võõrkeelte, sh vähemuskeelte kasutamise reguleerimisele sätestatud eesti keele oskuse ja kasutamise nõuded (kodakondsuse taotlejatele ja avalikele teenistujatele ning isikutega tööalaselt suhtlevatele töötajatele), eesti keele oskuse hindamine eesti keele tasemeeksamil, tasemeeksamisele suunamine ja eesti keele tasemetunnistuste kehtetuks tunnistamine, riiklik järelevalve jne.

Mõned erinevused seadustes väärivad esile tõstmist.

1. 1934. a keeleseaduses on terminid 'võõrkeel' (1934: 'võõras keel') ja 'vähemusrahvuse keel' sama tasandi terminid.⁷ 1995. a keeleseaduses ei kuulu need terminid enam samale tasandile: iga keel peale eesti keele ja eesti viipekeele on seaduse mõistes võõrkeel; vähemusrahvuse keel on võõrkeele alaliik.⁸

NATO liikmesriik ning 1. maist 2004 – Euroopa Liidu liikmesriik.

⁶ Olen avaldanud selleteemalise kirjutise „Õiguskeele“ (Tender 2008 b).

⁷ vt Keeleseadus 1934, 2. ptk „Võõraste keelte ja vähemusrahvuste keelte tarvitamine riiklikes ja omavalitsus-asutistes“.

⁸ Vt Keeleseadus 1995, § 2. Võõrkeel, (2) Vähemusrahvuse keel on võõrkeel, mida vähemusrahvusest Eesti kodanikud on Eestis põliselt kasutanud emakeelena.

2. 1934. a keeleseaduses on vähemusrahvused ja -keeled nimeliselt fikseeritud: *saksa, vene ja rootsi*. 1995. a keeleseaduses on vähemusrahvused ja -keeled fikseerimata (loendamata). Vähemusrahvuste⁹ ja -keelte loendi puudumise üheks põhjuseks 1995. a keeleseaduses on juba eespool nimetatud Teise maailmasõja hukatuslikud tagajärjed Eesti ajaloolistele vähemusrahvustele. Teiseks tõenäoliseks põhjuseks on vene keele mitmetähenduslik staatus Eestis. Vene keel on Eestis suure kõnelejaskonnaga võõrkeel. Emakeelena/esimese keelena kasutab seda 95% Eestis elavatest (mitte-eestlastest) eri rahvuste esindajatest, kelle hulka kuulub ka väiksearvuline ajalooline vene vähemus. Vene keele kasutamise võimalused ja tegelik kasutamine igapäevaelu eri valdkondades on määratult laiem kui mistahes teisel võõrkeel. Riiklikus haridussüsteemis on vene keel eesti keele kõrval nii üldhariduskoolides kui ka kutseõppeasutustes ametlik õppekeel jne (Keelehariduspoliitika ülevaade, Eesti raport 2008).

3. 1934. a keeleseaduse järgi võisid saksa, vene ja rootsi rahvusest kodanikud ehk vähemusrahvuse esindajad, kui nad ei vullanud eesti keelt, pöörduda asjaajamise hõlbustamiseks riiklikesse keskasutustesse kirjalikult oma rahvuskeeles neis asjus, mis kuulusid nende asutuste kompetentsi, kusjuures kirjalikud vastused anti neile eesti keeles (keeleseadus 1934, 2. ptk, § 5). Suur osa 1934. a keeleseadusest keskenduski vähemusrahvuste keelte kasutamise reguleerimisele. 1995. a keeleseaduski sätestab võõrkeelte kasutamise riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes, kuid märksa põhjalikumalt (keeleseadus 1995, 2. ptk – Võõrkeelte kasutamine riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes § 8. Asjaajamine võõrkeeles): (1) Kui riigiasutusele või kohalikule omavalitsusele esitatav avaldus, taotlus või muu dokument on võõrkeelne, on asutusel õigus nõuda dokumendi esitajalt dokumendi tõlget eesti keelde, välja arvatud käesoleva seaduse §-s 10 sätestatud juhul.

⁹ Vähemusrahvuste ~ rahvusvähemuste teema, nende täpsem määratlemine on olnud nii Eestis kui ka rahvusvaheliselt vaidlusalune teema. Eesti vähemusrahvuse nüüdisaegne määratlus on esitatud Vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seaduses (1993, § 1) – vähemusrahvusena käsitletakse Eesti kodanikke (Eesti kodanikest koosnevaid rahvusrühmi), kes: elavad Eesti territooriumil; omavad kauaaegseid, kindlaid ja kestvaid sidemeid Eestiga; erinevad eestlastest oma etnilise kuuluvuse, kultuurilise omapära, religiooni või keele poolest; on ajendatud soovist üheskoos alal hoida oma kultuuritavasid, religiooni või keelt, mis on aluseks nende ühisele identiteedile.

(2) Kui riigiasutus või kohalik omavalitsus ei nõua kohe avalduse, taotluse või muu dokumendi tõlget eesti keelde, loetakse võõrkeelne dokument asutuse poolt vastuvõetuks.

(3) Seaduses sätestatud juhtudel on riigiasutusel või kohalikul omavalitsusel õigus nõuda tõlke notariaalset kinnitamist. Kui nõutud tõlget ei esitata, võib riigiasutus või kohalik omavalitsus dokumendi tagastada või selle tõlkida esitaja nõusolekul ja kulul.

(4) Eesti keelt mittevaldavad isikud võivad suulises suhtlemises riigiasutuse ja kohaliku omavalitsuse asutuse teenistujate ning töötajatega, samuti notari, kohtutäituri ja vandetõlgi büroos poolte kokkuleppel kasutada ka võõrkeelt, mida need teenistujad või töötajad oskavad. Kui kokkulepet ei saavutata, suheldakse tõlgi vahendusel ning kulud katab eesti keelt mittevaldav isik, kui seadusega ei sätestata teisiti.

Väljavõtteid Euroopa Nõukogu keelepoliitika talitusele esitatud Keeleharidus- poliitika ülevaatest (2008)

2.2.3. Eesti keele erikujud

Eesti õigusaktides ei esine *regionaalkeele* mõistet. Samas on regionaalkeelte teemat mitmel korral arutatud, viimati 2004. aastal, mil moodustati Vabariigi Valitsuse korraldusel asjatundjate komisjon¹⁰ ülesandega määrata kindlaks lõunaeesti keele (s.o Võru keelekuju, mida on traditsiooniliselt peetud eesti keele murdeks) õiguslik staatus. Paraku ei leidnud komisjon üksmeelt. Eesti õigusaktides (keeleseadus 1995/2007 ja EKAS 2004) määratletakse murded ja neist lähtuvad kirjalikud keelekujud kui *eesti keele piirkondlikud erikujud*.

Taasiseseisvunud Eesti keelepoliitika on olnud eesti keele piirkondlike erikujude küsimuses mõneti vastuoluline. Eesti keele erikujusid ja mitmik-identiteeti on soositud kultuuriväärtusena, eesti kirjakeele arendamise ühe allikana ja kohaliku eesti identiteedi kandjana. Eesti toetab rahaliselt Võru Instituudi ning Eesti Regionaal- ja Vähemuskeelte Liidu (ERVL) tegevust¹¹; rakendatakse riiklikke programme Lõuna-

¹⁰ Vabariigi Valitsuse korraldus 15.01.2004 nr 27-k; komisjoni esimees oli kultuuriminister Urmas Paet.

¹¹ Võru Instituudi asutas Vabariigi Valitsus 1995. a. Praegu asub see Kultuuriministeeriumi valitsemisalas, seda finatseeritakse riigieelarvest, raha taotletakse juurde fondidest ja programmidest, vt <http://www.wi.ee/>. Mittetulundusühing Eesti Regionaal- ja Vähemuskeelte Liit (ERVL, ingl *Estonian Bureau of Lesser Used Languages* ehk EstBLUL) on asutatud 2004. a. ERVL kuulub üle-Euroopalisse

Eesti keel ja kultuur (2005–2009), Setomaa riiklik kultuuriprogramm (2006–2009) jt.¹² On korraldatud piirkondlike erikujude õpetamist üldhariduskoolides (eelkõige Kagu-Eestis), kõrgkoolides ja suvekursustel; on välja antud lugemikke ja toetatud lõunaeesti piirkondlikes erikujudes ilmuvaid ajakirjandusväljaandeid, vastava-teemalisi kultuuriajakirjade erinumbreid, raadio- ja telesaateid; on toetatud piirkondlikes erikujudes näidendite kirjutamist ja lavastamist, ilukirjanduse avaldamist ja luule- ning kodumurde päevade korraldamist; kohanimeseadusega on sätestatud kohanimede piirkondlike erikujude kasutamine. Teisalt on piirkondlike erikujude propageerimist, eriti mõnele keelekujule regionaalkeele staatuse omistamise taotlusi tõrjutud. Tõrjuvat hoiakut on põhjendatud Eesti riigi suhteliselt piiratud inim- ja rahaliste võimalustega¹³, mõnikord ka võimaliku separatismiohuga.

Eesti keele arendamise strateegia elluviimine (2006) toob esile valdkonna probleeme: õigusaktides on sätestamata eesti keele piirkondlike erikujude kasutamine kohalikus asjaajamises. Raskusi on eesti keele piirkondlike erikujude õpetamisega, kuna riiklik õppekava seda piisavalt ei soodusta; puudub võimalus anda erikujude õpetajatele lisakvalifikatsioon jne.

2.2.4. Võõrkeelte, sh vähemusrahvuste keelte õiguslik staatus

Keeleseadus (§2 lg 1) sätestab, et iga muu keel peale eesti keele ja eesti viipekeele on *võõrkeel* ning (lg 2) *vähemusrahvuse keel* on võõrkeel, mida vähemusrahvusest Eesti kodanikud on Eestis põliselt kasutanud emakeelena.

Vene keel on Eestis suure kõnelejaskonnaga võõrkeel. Emakeelena/esimese keelena kasutab seda 95% Eestis elavatest (mitte-eestlastest) eri rahvuste esindajatest, kelle hulka kuulub ka väiksearvuline ajalooline vene vähemus (vt ptk 2.2.5.). Vene keele kasutamise võimalused ja tegelik kasutamine igapäevaelu eri valdkondades on määratult laiem kui mistahes teisel võõrkeelel. Riiklikus haridussüsteemis on vene keel eesti keele kõrval nii üldhariduskoolides kui ka kutseõppeasutustes ametlik õppekeel (vt ptk 3) jne.

2.2.5. Vähemusrahvuste keelte kasutamise õigus

Vähemusrahvuse määratlus. Vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seadus (1993, §1) esitab vähemusrahvuse nüüdisaegse määratluse – vähemusrahvusena käsitletakse

organisatsiooni Euroopa Vähemkasutatud Keelte Büroo (*European Bureau for Lesser Used Languages* — EBLUL). ERVL liikmeteks on keelekogukondade (jidiš, mustlaskeel, rootsi, saksa, soome, tatari ja vene keel; setu ja võru keel) organisatsioonid kui juriidilised isikud, vt <http://www.estblul.ee/EST/index.shtml>.

¹² vt Kultuuriministeeriumi Kultuuripärandi programmid <http://www.kul.ee/index.php?path=0x214>.

¹³ Nt on rõhutatud, et kahte kirjakeele staatuses keelt Eesti rahastada ei suuda.

Eesti kodanikke (Eesti kodanikest koosnevaid rahvusrühmi), kes: elavad Eesti territooriumil; omavad kauaaegseid, kindlaid ja kestvaid sidemeid Eestiga; erinevad eestlastest oma etnilise kuuluvuse, kultuurilise omapära, religiooni või keele poolest; on ajendatud soovist üheskoos alal hoida oma kultuuritavasid, religiooni või keelt, mis on aluseks nende ühisele identiteedile.

Vähemusrahvustesse kuuluvatel isikutel on õigus moodustada ja toetada rahvuslikke kultuuri- ja haridusasutusi ning usukogudusi. Kultuuriautonoomia seadus (§2 lg 2) ütleb, et vähemusrahvuse kultuuriomavalitsusi võivad moodustada saksa, vene, rootsi ja juudi vähemusrahvusest isikud ja nendest vähemusrahvustest isikud, kelle arv on üle 3000. Seaduses on nimetatud nn ajaloolised vähemusrahvused, kellest tänapäeval on alles ainult vene vähemus. Venelaste rahvusrühm koosneb kahest demograafilise ja sotsiaalse käitumise poolest erinevast rühmast: ajaloolisest vene vähemusest, keda on hinnanguliselt 37 500 (Katus, Puur, Sakkeus 2000: 54), ja Teise maailmasõja järel siia asunud venelastest, keda 2000. a rahvaloenduse andmeil on üle 300 000.

Kultuuriomavalitsuse moodustamise eeldus on rahvusnimekirja kinnitamine Kultuuriministeriumis. Esimese vähemusrahvusena taasiseseisvunud Eestis kinnitasid juunis 2001 rahvusnimekirja ingerisoomlased. 2006. aastal kinnitas Vabariigi Valitsus Rootsi vähemusrahvuse kultuurinõukogu valimiste peakomitee koosseisu.

Vähemusrahvused ja etnilised vähemused rahuldavad oma kultuurihuvisid peamiselt mittetulundusühingute vormis tegutsevates rahvuskultuuriseltsides ja kunstikollektiivides. Need seltsid on enamikus koondunud seitsmesse rahvuskultuuriseltside liitu ja ühendusse (vt Keelehariduspoliitika ülevaade, lisa 4). Leidub rahvuskultuuriseltse, kes tegutsevad väljaspool ühendusi j liite.

Põhiseadus (§ 51 lg 2) sätestab, et neis paikkondades, kus vähemalt pooled püsielanikest on vähemusrahvusest, on igaljuhul õigus saada riigiasutustelt ja kohalikelt omavalitsustelt vastuseid ka selle vähemusrahvuse keeles ning paikkondades, kus elanike enamiku keel ei ole eesti keel, võivad kohalikud omavalitsused seaduses sätestatud ulatuses ja korras kasutada sisemise asjaajamisekeelena selle paikkonna püsielanike enamiku keelt. Seda sätet täpsustab kohaliku omavalitsuse korralduse seadus (§ 41 lg 3), mille kohaselt võõrkeelte, sh vähemusrahvuste keelte kasutamise kohalikes omavalitsustes sätestab keeleseadus. Samast tuleneb piirang, et keeleseaduse (§ 11) alusel kohaliku omavalitsuse volikogu ettepanekul antud luba kasutada vastava kohaliku omavalitsuse sisemise asjaajamise keelena omavalitsusüksuse püsielanike enamiku moodustava vähemusrahvuse keelt kehtib kuni vastava volikogu volituste lõppemiseni. Siiani ei ole ükski kohalik omavalitsus saanud Vabariigi Valitsuselt luba sisemises asjaajamises vähemusrahvuse keelt kasutada. Narva ja Sillamäe linnavalitsus on kahel korral sellekohase sooviga Vabariigi Valitsuse poole

pöörduvad, kuid kuna vähemusrahvusesse kuulumine on seotud kodakondsusega ning neis linnades oli Eesti kodanike osakaal alla 50%, on Vabariigi Valitsus taotluse lahendamise edasi lükanud.

Rahvusrühmad ei ela kontsentreeritult ühes või teises omavalitsuses: üksikutes omavalitsustes on nende hulk küllaltki väike. Rahvuskeelt emakeelena kõnelejate osakaal jääb teistel rahvusrühmadel (peale eestlaste ja venelaste) alla 50%. Seega on igas üksikus omavalitsuses mingit muud rahvuskeelt peale eesti või vene keele emakeelena kõnelejate hulk niivõrd väike, et puudub reaalne vajadus ning võimalus korraldada asjaajamist muus keeles peale eesti või vene keele. Valitsus ei ole saanud ka üheltki väiksemaarvuliselt vähemusrühmalt taotlust võimaldada muukeelset asjaajamist.

Kirjandus

- Eesti keele arendamise strateegia (EKAS) 2004–2010.** Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. Eesti Keelenõukogu 2004, <http://ekn.hm.ee/keelestrateegia>
- Eesti NSV Keeleseadus** 1989. ENSV ÜN ja Valitsuse Teataja 1989 Nr 4, lk 81–86, Art 60, <http://homepage2.nifty.com/kmatsum/seadus/keel1989.html>
- Eesti rahvaste raamat 1999.** Rahvusvähemused, -rühmad ja -killud. Koostanud ja toimetanud Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus (598 lk).
- Eesti Vabariigi põhiseadus,** <http://wlex.lc.ee/test/?act=https://www.riigiteataja.ee%2Fert%2Fact.jsp%3Fid%3D12846827>
- EKAS 2004 = Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010.** Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. Eesti Keelenõukogu 2004, <http://ekn.hm.ee/keelestrateegia>
- EKASe elluviimine, 2006 = Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010 elluviimine 2004–2006.** Tartu.
- Estonia 1940–1945. Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity.** Edited by Toomas Hiio, Meelis Maripuu, Indrek Paavle. Tallinn 2006, (1337 pp), ISBN: 9949-13-040-9, http://www.historycommission.ee/temp/members_frame.htm
- Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Rahvusvahelise Komisjoni raportid. Nõukogude okupatsioon 1940–1941, Saksa okupatsioon 1941–1944.** Tartu : Haridus- ja Teadusministeerium, Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutus, 2005. <http://www.historycommission.ee>
- Katus, Kalev; Puur, Allan; Sakkeus, Luule 2000.** The demographic characteristics of national minorities in Estonia. In: The demographic characteristics of national minorities in certain European states. Vol 2. Council of Europe Publishing, 29–80.
- Keelehariduspoliitika ülevaade, Eesti raport 2008.** Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- Keeleseadus 1934.** Riigiteataja 1934, Nr. 93, Art.744, lk 1615–1617.
- Keeleseadus 1995 (2007),** <http://ekn.hm.ee/seadused/keeleseadus>
- Noor-Eesti toimetus 1905.** Noorte püüded. Noor-Eesti I [album]. Tartu: Kirjanduse sõprade kirjastus, lk 3–19, <http://www2.kirmus.ee/nooreesti/?id=1826&sub=258&parent=290>
- Rannut 1999.** Eesti keelepoliitika. – Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused, -rühmad ja -killud. Koostanud ja toimetanud Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 99–105.
- Siiner, Maarja, Tender, Tõnu ja Vihalemm, Triin 2008.** Piirkondlike keelekujude tunnustamisest

- Eestis ja Prantsusmaal Euroopa Liidu keelepoliitika taustal. – Emakeele Seltsi aastaraamat 53 (2007), 200–221.
- Tender, Tõnu 2008 a.** Kolm on kohtu seadus.!? ELi mitmekeelsuspoliitika suundumustest. Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa. Koostanud Urmas Sutrop ja Jüri Valge. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 145–162.
- Tender, Tõnu 2008 b. Mõnda 1934. ja 1995. aasta keeleseadusest: ühist ja erinevat.** – Õiguskeel nr 4, <http://www.just.ee/39014>
- Tomusk, Ilmar 2000.** Kiirustades muudetud keeleseadus. – Eesti Päevaleht 01.07.2000, <http://www.keeleinsp.ee/?menu=34&news=72>
- Tomusk, Ilmar 2001.** Keeleseaduse muutmise ja täiendamise lugu. – Õiguskeel nr 5, <http://www.keeleinsp.ee/?menu=34&news=56>
- Tomusk, Ilmar 2002.** Riigikeele oskuse nõudest rahvaesindajaile ja selle kaotamisest. – Keel ja poliitika. Artikleid ja ettekandeid aastaist 1996–2003. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 102–127.
- Uluots, Jüri 1938/2004.** Igavese püsimise tähe all. – Seaduse süünd. Eesti õiguse lugu. Eesti Mõttelugu 59. Koostanud Hando Runnel. Tartu: Ilmamaa, 375–385.
- Valge raamat: eesti rahva kaotustest okupatsioonide läbi 1940–1991.** Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005.
<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=12723/ValgeRaamat.pdf>
- Vähemusrahvuse kultuuriautonomia seadus, 1925 ja 1993,**
<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=182796>